

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

26ste JAARGANG, NUMMER 11, DECEMBER 1990

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

OP WEG NAAR EEN MODERNER SPANJE

Bijna iedere keer dat wij in de afgelopen tien jaar over de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen in Spanje schreven, hebben wij betoogd, dat de P.S.O.E., de sociaaldemokratische partij van de huidige premier Filipe Gonzalez, precies als de sociaaldemokratische partijen in welk land ook, ijvert voor een modern kapitalisme. Het jongste kongres van de Spaanse partij, dat op zaterdag 10 en zondag 11 november in Madrid werd gehouden, heeft onze zienswijze nog weer eens bevestigd. Wil men de betekenis van dit kongres heel in het kort samenvatten, dan kan men niet beter doen dan opmerken, dat de P.S.O.E. zich nog weer duidelijker als de progressieve kampioen van de kapitalistische samenleving heeft gemanifesteerd dan ooit in het jongste verleden.

Elf jaar geleden, in 1979, wist Gonzalez een meerderheid van het toenmalige kongres ertoe te bewegen het terwille van de achterban uitsluitend met de mond beleden en nooit werkelijk gehuldigde „marxisme” uit het partijprogramma te schrappen. De bedoeling was bij de eerstvolgende verkiezingen de steun van grotere bevolkingsgroepen te verkrijgen. De opzet slaagde. Sindsdien is Filipe aan de regering en sindsdien is zijn kabinet er in geslaagd stukje bij beetje de Spaanse samenleving te moderniseren.

Het is al geruime tijd zó — de ontwikkeling begon al ten tijde van Franco — dat het kapitalistische en burgerlijke Europa niet langer eindigt bij de Pyreneeën. Voltooid is de ontwikkeling nog niet, ook al gaat zij in Spanje met rasse schreden en ook al is er geen Westeuropees land, waar de groei van de investeringen, dat wil zeggen de toename van het vaste, oftewel geakkumuleerde kapitaal, zo groot is en zo snel gaat als in Spanje. Er is daarginds nu eenmaal veel in te halen en het is bepaald niet zonder reden, dat het jongste kongres van de P.S.O.E. tot thema had gekozen, dat men zich diende in te zetten voor „een nieuwe maatschappij”. En met die „nieuwe maatschappij” werd natuurlijk niet een samenleving zonder loonarbeid en zonder heersende klasse bedoeld, maar een ánder kapitalisme dan dat van de 19e eeuw en een ánder kapitalisme ook dan wat men gedurende het grootste deel van de 20ste eeuw heeft gekend.

De partij van Gonzalez is zonder enige twijfel de vertegenwoordigster van het moderne managerdom en gezien de in Spanje bestaande verhoudingen en gezien de eisen die de economische ontwikkeling stelt, is er voor haar geen alternatief.

„De P.S.O.E. is een solide partij” verklaarde Gonzalez op de tweede kongresdag. Die woorden waren niet bestemd voor de topfiguren van het Spaanse bedrijfsleven, want die twijfelen daaraan geen moment, en dat al sinds jaren. Hij richtte zich tot de Spaanse

middengroepen, waarop bij verkiezingen vaak weinig staat valt te maken. Maar hij richtte zich in de eerste plaats tot het buitenlandse kapitaal. Investerings uit het buitenland kan Spanje, in deze fase van zijn ontwikkeling nog altijd moeilijk of in het geheel niet ontberen. In de kringen van de Spaanse regering en van het Spaanse bedrijfsleven heerst grote vrees, dat de recente ontwikkelingen in Oost-Europa de aandacht van mogelijke investeerders van Spanje afleiden. Op een braakliggende Oosteuropese markt worden vanuit het Westen begerige blikken geworpen. Wat Gonzalez heeft willen zeggen is kennelijk dit, dat zolang de P.S.O.E. aan het bewind is, de toestand in Spanje toch bepaald stabiel en dus geschikter voor kapitalistische bedrijvigheid is, dan die in Oost-Europa.

Voor potentiële investeerders, die zich ten onrechte blind staren op het feit, dat de Spaanse regeringspartij zich nog altijd „socialistisch” noemt, heeft Gonzalez een geruststelling laten horen. Hij heeft zich, evenals vele van zijn kollega's, hetzij in de regering, hetzij in de partij, nadrukkelijk voorstander van de „vrijwe markteconomie” betoond.

Wat de middengroepen of resten van de voormalige Spaanse „rechterzijde” betreft, zij hoeven zich er geen zorgen over te maken, dat Gonzalez op dit moment al ingrijpende wijzigingen in de wetgeving, in de rechterlijke macht of in allerlei vormen van samenleving of maatschappelijke gewoonten tot stand wil brengen. De regering van de P.S.O.E. wéét, dat dergelijke veranderingen onvermijdelijk zijn wanneer de economische onderbouw van de maatschappij maar eenmaal geheel aan de eisen van de kapitalistische produktieverhoudingen is aangepast. Een andere abortuswetgeving, waarvoor de Spaanse vrouwenbeweging pleit, maar die uiteraard tegen het zere been van de katholieke kerk schopt, staat niet op het regeringsprogramma. Op de economie en op de opdoemende economische moeilijkheden is alle aandacht gericht. „Wij gaan ook de volgende (regionale en gemeenteraads-) verkiezingen winnen”, riep Gonzalez tot de kongresgangers. Vooralsnog zijn er geen aanwijzingen dat hij ongelijk zal krijgen.

— o —

SLECHTER KON HET WERKELIJK NIET

“Mooier kon het niet” luidde het opschrift boven een artikel, dat Constant Vecht, voormalig hoofdredakteur van „De Waarheid”, thans directeur van „De Groene Amsterdammer”, onlangs in laatstgenoemd blad aan Anton Pannekoek wijdde. Een wat provocerende titel, zo komt het ons voor. De inhoud zou namelijk werkelijk moeilijk slechter hebben kunnen zijn.

„Nog altijd”, vertelde Vecht, „vult menig geschrift van deze grote Hollandse marxist . . . mijn boekenkast.” Wij hebben geen enkele reden om aan de juistheid van deze mededeling te twifelen. Zou Vecht eraan hebben toegevoegd, dat hij die geschriften ook nog heeft gelezen, dan zouden wij daaromtrent onze twijfels hebben gehad. Zou hij hebben verteld, dat hij ze serieus heeft b e s t u d e e r d dan zouden wij niet aarzelen, dat ronduit een onwaarheid te noemen.

In de aanvang van zijn stuk schreef Vecht, dat hij „Pannekoeks biografie” placht te slijten onder „mede-activisten”. Welke biografie van Pannekoek?, zo vragen wij ons af. Voor zover ons bekend, bestaat er geen tot op de huidige dag. De diverse studies die de laatste jaren over Pannekoek zijn verschenen of wel in de vorm van een manuscript bestaan — van de hand van Boekelman, Malandrino of John Gerber — moesten in de tijd

waarvan Vecht sprak nog worden geschreven. Geen daarvan kan het derhalve geweest zijn. Geen ervan kan trouwens een biografie worden genoemd. Vermoedelijk ging het om de summiere studie die in 1970 verscheen van de hand van een onzer kameraden. Die studie was bepaald niet als een biografie opgezet of bedoeld en had daar dan ook niets van weg. We vragen ons af of Vecht wel enig benul heeft van wat een biografie is.

Het „slijten” (van bedoeld boek), zei Vecht, „liep niet slecht, daar onze populaire Franse kollega-revolutionair Daniel Cohn-Bendit zich ook op deze radenkommunist” (bedoeld werd Anton Pannekoek) „beriep.” Bij deze woorden van Vecht tekenen wij aan, dat er in 1969, dat wil dus zeggen één jaar na de zogenaamde mei-gebeurtenissen in Frankrijk, in Brussel een internationale bijeenkomst van diverse groeperingen werd gehouden, waar behalve deze Cohn-Bendit ook verscheidene radenkommunisten aanwezig waren, onder andere de door diverse publicaties bekende, inmiddels overleden Amerikaan Paul Mattick. Voor zover deze radenkommunisten er het woord voerden, geschiedde dat om de door Cohn-Bendit verkondigde opvattingen ten scherpste te kritiseren aangezien die zeer sterk van de hunne afweken. Vervolgens veegde een Franse arbeider van de Citroën-fabrieken dusdanig met Cohn-Bendit de vloer aan, dat deze gedurende het hele weekeinde van de bijeenkomst nauwelijks nog een mond heeft durven opendoen.

Er is waarlijk geen enkele grond om Cohn-Bendit, die destijds in Brussel verklaarde, dat hij „de arbeiders wilde leren hoe ze klassestrijd moesten voeren” en die zowel van een wereldvreemd idealisme als van grote naïviteit blijk gaf, een „radenkommunist” te noemen. Op een van zijn publicaties — hetzelfde geschrift vermoeden wij waarop Vecht doelde toen hij van Cohn-Bendit's „beroep” op Pannekoek gewaagde — is van radenkommunistische zijde scherpe kritiek geuit.

Waarom Vecht deze Cohn-Bendit „een revolutionair” noemt, is ons volstrekt onduidelijk. Na de zogenaamde mei-gebeurtenissen week Cohn-Bendit naar Duitsland uit. Eenmaal daar vertoevende, richtte hij de ene smeekbede na de andere tot de Franse regering, met evenzovele verzoeken hem weer tot Frankrijk toe te laten. Wat men ook onder een fiere of een „revolutionaire” houding zou willen verstaan, toch zeker niet deze. Evenmin zal men de hardnekkige pogingen van Cohn-Bendit om in Duitsland voor de „Groenen” in het een of andere „vertegenwoordigend lichaam” van de Bondsrepubliek (!) te worden gekozen, als een bewijs voor zijn „revolutionaire” instelling kunnen aanvoeren.

Dat Vecht destijds — en als jongeman — misleid werd door de onterechte reputatie van Cohn-Bendit is nog enigszins begrijpelijk en vergeeflijk. Dat hij, na alles wat sedertdien door Cohn-Bendit publiekelijk ten beste is gegeven, in hem nog altijd de „revolutionair” ziet is — om ons tot deze kwalifikatie te beperken — onbegrijpelijk.

Vecht konstateerde terecht, dat Pannekoek zich al in het begin van de jaren '20 (als marxist) tegen het bolsjewisme en tegen Lenin keerde. Hij deed dat niet zozeer omdat hij „voorzag dat het zou uitmonden in een wurgende partijdiktatuur”, zoals Vecht meent. Want dat namelijk hadden verscheidene marxisten vóór hem (Rosa Luxemburg o.a.) al lang voorzien. Pannekoek keerde zich tegen het bolsjewisme omdat hij, zo niet als eerste, dan toch als een van de eersten, de Russische revolutie van 1917 als een *burgerlijke* revolutie was gaan beschouwen en de door haar geschapen maatschappijverhoudingen als kapitalisme, om precies te zijn als *Staatskapitalisme*, kwalificeerde.

Sindsdien, dat wil dus zeggen: gedurende de daaropvolgende veertig jaar, heeft Pannekoek in tal van geschriften (in het bijzonder in zijn uit 1938 stammend boekje *Lenin als filosoof*, alsmede in een groot aantal brieven aan verscheidene geestverwanten telkens weer op het *kapitalistisch* karakter van het Rusland van na 1917 gewezen. Aan Vecht

— die zich in het artikel in „De Groene” een „fan” van Pannekoek noemt — is dat kennelijk volledig ontgaan. Hij schrijft aan het eind van zijn stukje namelijk, dat „het socialisme op een debacle is uitgelopen”. Vanzelfsprekend is het zijn goed recht om iets dergelijks te menen. Maar in een artikel over Pannekoek zou het niet misplaatst geweest zijn om op te merken, dat deze de jongste gebeurtenissen een debacle van het *staatskapitalisme* zou hebben genoemd.

We noemden zojuist al Pannekoeks beroemde boekje *Lenin als filosoof*. Vecht noemde het ook en wat hij daarover te berde heeft gebracht, bewijst dat wij zopas op goede gronden aan zijn werkelijke kennis van Pannekoeks geschriften hebben getwijfeld. Hij beweerde namelijk dat Pannekoek daarin auteurs als Mach en Carnap tegen „Lenins vulgair-materialistische aanvallen in bescherming” nam. In werkelijkheid betoogde Pannekoek, dat Lenin een *verkeerde* kritiek leverde (wat nog iets anders is dan „in bescherming nemen”). En niet om Ernst Mach en Rudolf Carnap ging het daarbij, maar om Ernst Mach en Richard Avenarius. En Pannekoek verklaarde daarbij nadrukkelijk, dat er van marxistisch standpunt op deze twee heel wat aan te merken viel.

Volgens Vecht keerde Pannekoek zich als jongeman tegen Bernstein. Dat lijkt ons een bewering, die een andere indruk wekt dan in feite het geval was. Zeker, Pannekoek behoorde nimmer tot Bernsteins volgelingen en van het begin af tot zijn tegenstanders. Maar anderen dan hij onderwierpen diens opvattingen al uitgebreid aan scherpe kritiek en Pannekoek hoefde zich niet of nauwelijks in dat koor te mengen. Pannekoek keerde zich vooral tegen hen, die Marx met Kant wilden verzoenen.

Vecht vertelde, dat de studentenbeweging van de jaren '60 hem destijds heeft doen geloven dat „de droom van Pannekoek in vervulling (zou) gaan”. Welke *d r o o m* is hemelsnaam, zo vragen wij ons af. Het woord is, van iemand die zichzelf een „fan” van Pannekoek noemt en die, zoals Vecht, van zichzelf beweert, hem als „empirisch-wetenschapper” te waarderen, nauwelijks te geloven. Tenzij men zich nog weer even herinnert hoe of het met zijn reeds door ons gesignaleerde „kennis” van Pannekoeks opvattingen is gesteld.

Ergens in zijn stuk sprak Vecht ook van het socialistisch „ideaal”. Dat komt, menen wij doordat Vecht, wanneer hij geschriften als die van Marx of Pannekoek ter hand nam, kennelijk heeft zitten dromen. Marx bijvoorbeeld heeft nadrukkelijk uiteengezet, dat het socialisme géén te verwezenlijken ideaal is en ook Pannekoek heeft het nooit als zodanig opgevat. Beiden beschouwden het socialisme als iets, waarheen de kapitalistische ontwikkeling voert.

Wellicht zullen de lezers van *Daad en Gedachte* vragen of wij dan niet maar dan eens hebben vastgesteld, dat aan Pannekoek een zeker *idealisme* niet vreemd was. Dat hebben wij inderdaad, maar wij hebben daarbij nooit bedoeld, dat hij het socialisme als een „ideaal” (of, om met Vecht te spreken, als een „droom”) zou hebben opgevat. Als idealistisch beschouwen wij de zienswijze van Pannekoek, dat een bepaalde opvatting, een bepaalde manier van denken, de voorwaarde zou zijn voor een succesvolle strijd, een zienswijze die bijvoorbeeld in zijn boek „*De Arbeidersraden*” heel duidelijk te konstateren valt. Wij zien het — we hebben het vaak genoeg betoogd — omgekeerd: aan de gedachte gaat de daad vooraf en als *gevolg* van de strijd neemt het denken bepaalde vormen aan.

Om tot Vecht terug te keren, een discussie over deze kwestie zou met hem weinig zin hebben en ligt ook niet in ons voornemen. Wij hebben hier alleen maar willen signaleren hoe weinig of zijn denken (of zijn dromen, zo men wil) overeenkomt met de realiteit.

HOE ZIT HET MET DE HERVORMINGEN IN DE CHINESE VOLKSREPUBLIC?

Wij zijn geen dogmatici. Als de werkelijke ontwikkelingen op een gegeven moment anders verlopen dan strookt met onze zienswijze, onze analyses en onze daarop gegronde verwachtingen, dan zeggen wij niet: wat erg voor die ontwikkelingen. We denken niet, dat de werkelijkheid zich naar onze theorie moet richten, maar dat onze theorie een samenvatting van de werkelijkheid en daaruit afgeleid moet zijn. Nieuwe feiten, verwacht of onverwacht, vereisen een aanpassing van de theorie. En zodra een dergelijke aanpassing of wijziging noodzakelijk blijkt, zijn wij daartoe onmiddellijk bereid.

Geven de jongste ontwikkelingen in de Chinese Volksrepubliek aanleiding tot een dergelijke wijziging? Tot dusver menen wij van niet. Het is waar, dat de konservatieven in de partij, dat wil zeggen de oude partijbureaucraten of hun typische vertegenwoordigers, erin zijn geslaagd de invloed van hun progressieve tegenstanders die in allerlei schakeringen het moderne managerdom vertegenwoordigen, voorlopig terug te dringen. Dat mag, zeggen wij, het tempo van de economische hervorming voorlopig wat afgezwakt hebben, al is dat in minder mate het geval dan op het eerste gezicht wel lijkt. Maar op de lange duur en uiteindelijk valt aan de hervormingen in China niet te ontkomen.

Dit laatste valt zelfs onmiskenbaar af te lezen uit de berichten van de buitenlandse korrespondenten in China, die er andere inzichten dan wij op na houden en die ten aanzien van de vooruitzichten van de hervormingen vaak uitermate pessimistisch zijn. Een voorbeeld daarvan is de korrespondente van *De Volkskrant*, die de huidige machthebbers als maoïsten schildert, die van hervormingen alleen maar afkerig zouden zijn. Onze mening is, dat zij vooral — getuige ook wat er vorig jaar juni op het Plein van de Hemelse Vrede gebeurde — afkerig zijn van *politieke* hervormingen en van economische hervormingen in feite slechts om deze reden, dat zij evengoed als wij ervan op de hoogte zijn, dat economische ontwikkelingen en veranderingen nu eenmaal politieke consequenties hebben. Niettemin schrijft ook deze korrespondente dat de economische situatie, dat wil zeggen de teruggang van de Chinese economie, deze machthebbers wel eens tot hervormingen zouden kunnen dwingen. Ziedaar dan ook in haar berichtgeving een verwijzing naar hun onvermijdelijkheid.

Geruime tijd geleden, toen de hervormingsgezinde partijleider Zhao Ziyang het veld moest ruimen en Li Peng tot leider van de regering werd benoemd, hebben wij deze Li Peng, op grond van uit Chinese bronnen afkomstige gegevens, een man genoemd, die in wezen als een „hervormer” moest worden gekarakteriseerd. Dat is de reden, dat wij alerminst verbaasd waren, toen eind oktober deze Li Peng een programma van ingrijpende hervormingen aankondigde. De genoemde Volkskrant-korrespondente heeft geschreven, dat aan die aankondiging niet veel betekenis moest worden gehecht. Ze zou alleen maar bedoeld zijn om opnieuw de belangstelling van buitenlands kapitaal en van buitenlandse investeerders te wekken. Wij geloven dat niet zo terstond, al was het alleen maar om deze reden, dat buitenlandse investeringen, de vestiging van buitenlandse ondernemingen in China en alles wat daar mee samenhangt, onvermijdelijk tot economische hervormingen moet leiden. Afgezien daarvan zien wij de figuur van Li Peng anders dan zij. De betiteling van oude maoïst lijkt ons op hem niet van toepassing.

Wat men vooral niet moet vergeten en wat ook op de leiders in China van toepassing is: bij politici moet minder gelet worden op wat zij zeggen en schijnen dan wel op wat ze doen en in nog sterker mate op wat ze moeten doen. De *Financial Times* sloeg de spijker

op de kop, toen het blad de afgelopen zomer schreef, dat de modernisering van China, die de leiders wel zeggen na te streven, doodeenvoudig onmogelijk is zonder economische hervorming.

— o —

DE OUDE HEERSENDE KLASSE IN POLEN GEREED DE NIEUWE TE WORDEN

Verleden jaar nog was de heer Ireneusz Sekula minister van economische zaken in de regering van Jaruzelski. Die regering is er niet meer. Wat is er van meneer Sekula geworden sinds er in Polen zulke ingrijpende politieke en maatschappelijke veranderingen tot stand zijn gekomen? Hij is, dat staat vast, van het politieke toneel verdwenen. Maar ook van het maatschappelijke? Nee hoor, volstrekt niet.

De heer Sekula is samen met de voormalige minister van industrie, de heer Mieczyslaw Wilczek (mede)—e i g e n a a r van de onderneming *Polnippon*, die haar naam hieraan dankt, dat er zowel Pools als Japans kapitaal in is gestoken. De onderneming is (zo heeft nog niet zo lang geleden de Britse *Financial Times* gemeld) bezig kapitaal uit Saoedi-Arabië, Nigerië en Westeuropa aan te trekken voor de vestiging van een gas- en olieopslagplaats in de haven van Gdansk. De vestiging aldaar zou plaats moeten vinden op een terrein van 500 hectare, dat *Polnippon* wil leasen.

De zaak is in de belangstelling gekomen, doordat een afgevaardigde van *Solidarnosc* in het Poolse parlement vragen heeft gesteld. Verontruste hem het zo duidelijk privaat-kapitalistische karakter van de onderneming? Volstrekt niet. Polen is al lang op weg van staatskapitalisme naar privaat-kapitalisme en de geachte afgevaardigde Czeslaw Nowak heeft onverbloemd te kennen gegeven, dat hij „niets tegen kapitalisten heeft”, wat bij een afgevaardigde van *Solidarnosc* geen mens hoeft te verbazen. Waar hij zich tegen keerde, dat was de invloed en betrokkenheid van leden van de vroegere bolsjewistische nomenclatura in de nieuwe onderneming.

„De havenarbeiders van Gdansk”, zo zei hij, „hebben niet tegen dat soort lieden gestreden om te konstateren, dat ze nu juist opnieuw voor hen moeten werken.” Maar Czeslaw Nowak had goed praten. De verantwoordelijke havenautoriteit in Gdansk tekende begin september een overeenkomst met de *Sanbar Development Corporation*, een Londense ontwikkelingsmaatschappij die nauw met *Polnippon* samenwerkt. Als gevolg daarvan zullen de plannen van *Polnippon* doorgang vinden. Die plannen voorzien ook in uitbreiding van de haveninstallaties, de bouw van nieuwe olie- en gastanks en de aanleg van pijpleidingen naar Warschau en naar Katowice.

Wat had het protesterende parlamentslid zich voorgesteld? Dat de overgang van staatskapitalisme naar een meer westerse vorm van kapitalisme de uitschakeling van de onder dat staatskapitalisme bestaande heersende klasse zou hebben betekend? Dat is dan buiten de waard, dat wil zeggen buiten de realiteit van de maatschappelijke ontwikkeling gerekend. Zijn woorden over de havenarbeiders van Gdansk klinken fraai, maar ze hebben niet veel betekenis. Voor de arbeiders maakt het weinig uit of ze door de staatskapitalistische hond, dan wel door de privaatkapitalistische kat gebeten worden.

— o —

Boekbespreking

„DE FABEL VAN HET LINKSE ONGELIJK”

Gedurende iets meer dan een jaar heeft men het in alle toonaarden kunnen horen zingen. De snel op elkaar volgende gebeurtenissen in Oost-Europa zouden het bankroet van het kommunisme hebben aangetoond. Het is een zienswijze die lijnrecht tegenover de onze staat. Het is bovendien een zienswijze die wij bij herhaling als volstrekt onjuist hebben gekarakteriseerd. Om die reden zal het begrijpelijk zijn, dat wij met belangstelling uitzagen naar het boek dat onlangs bij de jonge uitgeverij *Rode Emma* is verschenen onder bovenstaande titel ¹⁾. Met de opvatting, dat het „met het kommunisme ten einde liep en dat links het boetekleed zou moeten aantrekken wordt schoon schip gemaakt”, zo werd bij de aankondiging te verstaan gegeven. De lezing ervan heeft ons echter, jammer genoeg, in bepaald opzicht teleurgesteld.

Het boek bevat vier teksten van vier vroere critici van het bolsjewisme, respectievelijk *Rosa Luxemburg*, *Anton Pannekoek*, *Henriëtte Roland Holst* en *Arthur Lehning*. Elk van hen vertegenwoordigt een andere politieke of maatschappelijke stroming. Iedere tekst wordt voorafgegaan van een korte introductie waarin iets verteld wordt over de persoon van de betrokkene en haar of zijn (anti-kapitalistische) denkbelden nader worden toegelicht. Tevoren wordt in een *Inleiding* door uitgever/samensteller Ton Geurtsen meegedeeld wat de opzet is geweest. Vervolgens legt hij verantwoording af van wat hem bij de keuze van juist deze vier stukken heeft bewogen. Tenslotte is er (te beginnen op blz. 97) een nabeschouwing, waarin Geurtsen uiteenzet wat volgens hem, bij alle onderlinge verschillen, het gemeenschappelijke in de vier teksten is. Daarbij trekt hij ook bepaalde konklusies, die ongetwijfeld overeenstemmen met datgene wat in de titel van het boek tot uitdrukking komt. Een bronvermelding, een literatuuropgave en een persoonsregister ontbreken niet. Er zijn ook twee foto's van elk der genoemde auteurs, op relatief jonge en op oudere leeftijd genomen. Uit dit alles blijkt, dat men te maken heeft met een buitengewoon verzorgde uitgave, waarvoor *Rode Emma* stellig een compliment verdient.

Wat, zo zal men vragen, mag dan de reden zijn van onze teleurstelling? Zij is hierin gelegen, dat Geurtsen, meteen al in zijn „Inleiding”, de verschillende vormen van bolsjewisme in Oost-Europa blijkt te beschouwen als „grove o n t s p o r i n g e n (spat. van ons - D.&G.) van het socialisme”. Deze opvatting, die men zijn uitgangspunt kan noemen, beschouwen wij als een aanzienlijke verzwakking wanneer men — zeer terecht — het fabeltje van het zogenaamde „linkse ongelijk” als fabeltje wil ontmaskeren wil. Immers, als het socialisme op grove wijze ontspoord zou zijn, dan zou er voor het socialisme inderdaad alle reden zijn tot zelfbezinning, anders geformuleerd: alle reden om wel degelijk „het boetekleed aan te trekken”.

Onze zienswijze is een totaal andere dan die van Geurtsen. Wij stellen, dat er geen sprake is van enige „ontsporing van het socialisme” in Oost-Europa, om de eenvoudige reden, dat er in Oost-Europa — evenmin als elders trouwens — nimmer enige vorm van socialisme heeft bestaan. En wat er niet was heeft uiteraard ook nooit kunnen „ontsporen”. Wat er geschied is, in Polen, in Tsjechoslowakije, in de voormalige DDR en waarmee in andere Oosteuropese landen aarzelend een begin is gemaakt, kan volgens ons op z'n hoogst een politieke revolutie worden genoemd, maar zeker géén maatschappelijke, om

1) Ton Geurtsen (red.) *De fabel van het linkse ongelijk, de bolsjewistische catastrofe: een nieuwe kans voor het socialisme*. Amsterdam 1990, prijs f 22,50.

de eenvoudige reden dat de *produktiewijze* niet werd omgewenteld. Vóór de val van de diverse bolsjewistische regimes daarginds, was er in Oost-Europa sprake van *staatskapitalisme*; na hun val heeft men voor de westerse vorm van kapitalisme gekozen of min of meer noodgedwongen die westerse vorm als de onvermijdelijke ontwikkeling aanvaard. Er is bepaald niets tegen om van een „bankroet” te spreken. Maar men moet zich er dan wel rekenschap van geven, dat het om een bankroet van het *staatskapitalisme* en niet om een bankroet van het socialisme gaat. En dit precies is hetgeen er naar onze mening tegen al diegenen die van „het einde van het kommunisme” spreken moet worden aangevoerd. Dat is volgens ons de sterkst mogelijke weerlegging van hun gemakzuchtige en even kortzichtige als onjuiste „fabeltjestheorie”.

Zoals gezegd: de opvatting van Geurtsen is anders en die andere opvatting is bepalend geweest voor de door hem gemaakte keuze van de teksten. Ze dateren stuk voor stuk uit een periode, waarin de vier genoemde auteurs omtrent het ware karakter van het bolsjewisme en van de Russische revolutie van 1917 nog allerlei illusies koesterden. Wat zij, de een zo goed als de ander op het bolsjewisme hadden aan te merken, dat waren zijn intolerante en diktatoriale methoden, zijn gebrek aan democratie, de in hun ogen geheel verkeerde strategie, zijn oportunisme, enz. enz. Maar dat zijn, menen wij, bezwaren en kritieken uit een periode waarin de betrokkenen zich omtrent het *wezen* van het bolsjewisme en de Russische revolutie nog allerminst klare voorstellingen hadden gemaakt. Van sommige der genoemde auteurs bestaan er andere teksten, die een veel scherper, want veel *wezenlijker* kritiek op het bolsjewisme bevatten. Ze zijn, zo blijkt uit de literatuuropgave, aan Geurtsen niet onbekend. Wij geloven, dat het veel beter zou zijn geweest indien daaruit was geciteerd.

Dat Geurtsen juist koos voor deze teksten, die — met uitzondering dan van die der vroeg vermoorde Rosa Luxemburg — niet het definitief oordeel van de auteurs of hun definitieve analyse bevatten, heeft een gegronde reden. Hij wilde uitspraken van een zo vroeg mogelijk tijdstip om daarmee aan te tonen, dat ‚links’ nooit kritiekloos tegenover het bolsjewisme heeft gestaan en dus de hand niet in eigen boezem behoeft te steken. Maar in de gekozen teksten gaat het, hoe verschillend van karakter ze ook mogen zijn, altijd min of meer om ‚fouten’ of ‚verkeerdheden’ van het bolsjewisme en niet of nauwelijks om het wezenlijk kapitalistisch karakter ervan, een karakter dat verklaart *waarom* die zogenaamde fouten of dwalingen dan wel onvermijdelijkheden en vanzelfsprekendheden zijn.

De achterliggende gedachte van Geurtsens keuze, dat vroege teksten een sterk argument tegen het fabeltje zouden vormen, blijkt dus integendeel een veel en veel minder sterk argument dan hij, bij andere zienswijze en ander uitgangspunt zou hebben kunnen hanteren.

Met het bovenstaande menen wij ons hoofdbezwaar tegen het hier besproken boek voldoende te hebben weergegeven. Het is echter niet ons enige bezwaar, maar die overige bezwaren hebben een totaal ander karakter. Ze hebben geen betrekking op de kracht van de argumenten tegenover hen met wie zowel Geurtsen als wij grondig van mening verschillen, doch ze betreffen punten waaromtrent wij het met Geurtsen oneens zijn of die volgens ons niet geheel juist zijn weergegeven. Soms is het moeilijk om daartussen een verschil te maken.

Het belangrijkste verschilpunt is dit, dat Geurtsen, getuige diverse passages, het socialisme als een *ideaal* beschouwt, wij daarentegen niet. Dat is uiteraard zijn goed recht en het tast de kwaliteit van het boek niet aan, maar wij willen er in deze recensie niettemin nadrukkelijk op wijzen, dat wij het kommunisme — om bij uitzondering eens met de

woorden van Marx te spreken — zien als „de werkelijke beweging die de bestaande toestand opheft” en dat wij het socialisme geenszins als een „ideaal” beschouwen, maar als een maatschappijtoestand waartoe de ontwikkeling van de huidige samenleving uiteindelijk zal leiden.

We zijn van mening — onze waardering voor Geurtsens bedoelingen ten spijt — dat we ook nog een aantal opmerkingen moeten maken over zijn introducties bij de door hem gekozen teksten. Allereerst bij die betreffende Rosa Luxemburg, van wier hand wij overigens haar veel ouder, uit 1904 stammende, artikel *Organisatievraagstukken van de Russische sociaaldemokratie* als kritiek op het bolsjewisme veel sterker vinden dan haar van 1918 daterende brochure *Die Russische Revolution*. Geurtsen merkt terecht op, dat zij door haar vroegtijdige dood de konsekventies van het bolsjewisme — hij spreekt ten onrechte van een „socialisme van boven af” — niet in hun volle omvang heeft kunnen doorzien. Hij erkent, dat op de vraag hoe zij zich later zou hebben ontwikkeld, nooit een antwoord zal kunnen worden gegeven. Niettemin waagt hij zich aan een speculatie. In de kiem, meent hij, waren bij haar denkbeelden aanwezig, die men later radenkommunistisch zou noemen: „Zo doet het door haar in december 1918 geschreven programma van de KPD Rosa Luxemburg kennen als een voorstandster van een socialistische radenrepubliek” (blz. 12). Deze woorden kunnen wij moeilijk onderschrijven, gezien de uiterst scherpe, maar overtuigende kritiek die de Duitse radenkommunist *Otto Rühle* in de jaren '30 op Rosa Luxemburg heeft geleverd.

„De houding van Rosa Luxemburg tegenover de zich ontwikkelende radenbeweging”, aldus Rühle ²⁾, „was tamelijk radeloos, inkonsekvent en weinig actief. Op het kongres waar de KPD werd opgericht keerde zij terug tot partij-opvattingen waarmee zij de Duitse radenbeweging een dolk in de rug stootte.” Op een andere plaats schreef Rühle: „Zij (Rosa Luxemburg) was nog in merg en been een partijmens” ³⁾.

Natuurlijk is de speculatie van Geurtsen over welke opvattingen Rosa Luxemburg zou hebben gehuldigd indien ze niet vermoord zou zijn, niet uit de lucht gegrepen. Daarvoor is hij te serieus. Hij baseert zich ongetwijfeld op de vele teksten, waarin zij nadrukkelijk betoogt dat de klassenstrijd geen „generale staf” kent die het „kommando” zou voeren, maar gekenmerkt wordt door het spontane optreden van de arbeiders. Het is een standpunt dat later door de radenkommunisten nog verder zou worden uitgewerkt. Ook Rühle wijst op haar scherpe oog voor spontaniteit en zelfstandige actie. Hij ziet daarin geen aanleiding om zijn kritisch oordeel te wijzigen.

Het minst geslaagd zijn, zowel in de aan Rosa Luxemburg gewijde introductie als op andere plaatsen van het boek, de passages die betrekking hebben op de verschillen tussen Marx en de bolsjewieken (lees: Lenin) op het punt van de proletarische diktatuur en het afsterven van de staat. Zowel Geurtsen als Arthur Lehning — de auteur van de vierde opgenomen tekst — wijst erop, dat die verschillen bestaan. In hun desbetreffende uiteenzettingen worden die verschillen naar onze mening hetzij verkeerd, hetzij onvoldoende scherp weergegeven.

Bij Geurtsen bijvoorbeeld blijft onduidelijk, dat de latere opvattingen van in het bijzonder Marx, totaal anders zijn dan die welke in het beroemde *Kommunistisch Manifest* worden verkondigd, zodat men die — anders dan hij doet — bij een uiteenzetting van Marx' zienswijze buiten beschouwing moet laten. In het kort — uitvoerig kunnen we een en ander hier natuurlijk niet behandelen — komt de zaak hierop neer, dat „de verovering

2) Otto Rühle, *Brauner und Roter Faschismus in Schriften*, Reinbek bij Hamburg 1971, blz. 36.

3) Rühle, *Schriften*, blz. 35.

van de staatsmacht door de arbeidersklasse', waarvan in het *Manifest* gesproken wordt, een opvatting is, die men ook aantreft bij *Blanqui* ⁴⁾ en de Blanquisten en die Lenin in feite is blijven huldigen doordat de maatschappelijke verhoudingen in Rusland zó waren, dat hij moeilijk tot een ander standpunt kon komen.

Lenin heeft weliswaar bij Marx gelezen, dat de arbeiders de staatsmacht niet kunnen overnemen en voor hun doeleinden in beweging zetten', maar *anders* dan Marx meent Lenin, dat daarom de burgerlijke staat door de „proletarische staat” moet worden vervangen en dat het vervolgens deze zogenaamde „proletarische staat” is, die zal afsterven. In het hier besproken boek wordt gekonstateerd, dat dit ‚afsterven’ wel pas met St. Juttemis zal geschieden. Even terecht wordt de vestiging van de zogenaamd „proletarische” staat gelijkgesteld met de vestiging van de diktatuur, niet *van* het proletariaat, maar *over* het proletariaat. Waar echter nu precies de marxistische schoen wringt verneemt de lezer nauwelijks of in het geheel niet. Op blz. 75 staat boven de aan Arthur Lehning gewijde introductie een citaat waarmee te kennen wordt gegeven, dat het verdedigen van Lenins stelling van het afsterven van de staat „gewoonweg boerenbedrog” is. Het blijkt niet, dat Lenin het over een *andere* staat heeft dan de rijpere Marx, volgens wie de burgerlijke staat moet worden stukgeslagen en volgens wie deze *burgerlijke* staat vervolgens afsterft!

Een van de belangrijkste punten die ons zijn opgevallen bij het lezen van Geurtsens inleiding bij de tekst van Pannekoek is, dat daarin wordt gesproken van Pannekoeks „anti-bolsjewisme”. Wij vinden dat een verkeerde, want onscherpe kwalifikatie, die echter begrijpelijk is, omdat Geurtsen, zo blijkt, weliswaar op de hoogte is van het standpunt van b.v. Pannekoek, dat er in „Sowjet”-Rusland „staatsmonopolistisch kapitalisme” oftewel staatskapitalisme heerst, maar daar verder geen konsekventies aan verbindt. Voor verkeerd houden wij de term „anti-bolsjewisme”, omdat degene die door Geurtsen van een dergelijke instelling wordt beschuldigd, het bolsjewisme beschreven heeft als een *aangepaste* theorie en praktijk voor de in Rusland aan de orde zijnde burgerlijke revolutie, die onmogelijk door de bourgeoisie kon worden doorgevoerd. Pannekoeks kritiek op het bolsjewisme, zo willen wij betogen, is een andere dan die van de burgerman.

Pannekoek heeft laten zien, in het bijzonder in zijn *Lenin als filosoof*, — een geschrift dat ook door Geurtsen genoemd en beknopt behandeld wordt — dat het bolsjewisme van Lenin een produkt van Russische bodem is, dat voor het westen ten enenmale ondeugdelijk is. Het is de theoretische uitdrukking van een bepaalde vorm van kapitalisme en in het westen gaat het juist om de *opheffing* van het kapitalisme.

Zij die denken als Pannekoek hebben met vele anderen dit gemeen, dat zij het bolsjewisme beschuldigen van uitbuiting en ernstige vormen van politieke onderdrukking en dat zij de bolsjewieken definiëren als een heersende klasse. Wat hen van vele anderen onderscheidt is, dat zij uit dit alles niet de „grove verwording van het socialisme” konkluderen, maar het beschouwen als het onvermijdelijke gevolg van de sinds 1917 in Rusland aan de gang zijnde kapitalistische ontwikkeling. Dat is verre van een vergoelijking, het is integendeel een véél scherpere kritiek dan die, welke erop neerkomt dat de bolsjewieken het socialistisch ‚ideaal’ door de modder hebben gesleurd. Maar van deze scherpere kritiek, die van het fabeltje van het linkse ongelijk inderdaad geen spaan heel laat, is in de eerste jaren na 1917 nog geen sprake en gedurende de jaren '20 nauwelijks.

Zoals hierboven vermeld heeft Geurtsen, die — waar vanzelfsprekend niets tegen in te brengen valt — verschillende stromingen aan het woord wilde laten, ook gekozen voor een tekst van Henriëtte Roland Holst. Deze brak veel later dan bijvoorbeeld Pannekoek

4) Auguste Blanqui (1805-1881), Franse revolutionair.

volledig met het bolsjewisme. Het opgenomen stuk is ontleend aan haar boek „De weg tot eenheid”, dat in 1928 verscheen. De schrijfster was op dat tijdstip „religieus-socialiste”, hetgeen zij was geworden onder de invloed van de Zwitserse protestantse theoloog Leonhard Ragaz. Aan haar toenmalige opvattingen is het toe te schrijven, dat zij bij haar kritiek op het bolsjewisme sterk de nadruk legt op zedelijke waarden.

Op de desbetreffende introductie van Geurtsen hebben wij wederom het een en ander af te dingen, bijvoorbeeld, dat mevrouw Holst toen zij „religieus-socialiste” werd, met het marxisme zou hebben gebroken. Wij hebben in haar altijd veeleer een voluntaristische idealiste dan een volgelingen van Karl Marx gezien, wat zij dan ook moge hebben geschieden en hoe zij zichzelf ooit mag hebben beschouwd. Het is naar onze mening ook juist haar idealisme geweest, dat de oorzaak vormde voor haar ontgoocheling waarvan zij in haar autobiografie gewaagt en die ook Geurtsen ter sprake brengt.

Wat de tekst van de anarchist Arthur Lehning aangaat, deze bevat treffende uitspraken over de bolsjewistische diktatuur, maar ook dezelfde misverstanden daaromtrent en omtrent het afsterven van de staat als we in de beschouwingen van Geurtsen signaleerden. Of misschien is het juist om te zeggen, dat Geurtsen, onder invloed van Lehning, dezelfde misverstanden koestert als deze. Ten onrechte houdt Lehning Lenin voor een marxist. Ten onrechte ook denkt hij dat de sociaaldemokratische opvatting, dat de produktie-middelen staatseigendom moeten worden, de opvatting van Marx is. De jonge Marx dacht zo, de rijpere niet.

Deze en voorafgaande kanttekeningen bij de teksten en bij datgene wat Geurtsens bijdrage vormt, doen niets af aan de soms uitstekende wijze waarop de desbetreffende tekst en de schrijfster of schrijver ervan bij de lezer worden geïntroduceerd. Het is, om op slechts één ding te wijzen, niet van belang ontbloeit, dat Geurtsen in zijn inleiding tot de tekst van Roland Holst, erop wijst dat deze het *stalinisme* als de logische konsekwentie van het *leninisme* en de reeds onder Lenin gevolgde praktijk beschouwde. Hoe sterk haar opvattingen alsmede die van Lenin ook van de onze mogen verschillen, dát standpunt delen wij. Wij hebben, het zij hier tot slot opgemerkt, weliswaar een gevoel van teleurstelling aan het boek overgehouden, maar wij hebben die teleurstelling bij het lezen niet aan één stuk door gevoeld, ook niet bij iedere passage van Geurtsens beschouwing aan het slot van zijn boek.

Wat wij daarop aan te merken hebben, of liever gezegd waarover wij héél anders denken dan hij, dat is — wij zeiden het hierboven reeds — zijn opvatting van het socialisme als een „ideaal”, een kostbaar ideaal, dat — om zijn zienswijze met onze woorden samen te vatten — ondanks alles overeind is gebleven en uit de failliete Oosteuropese boedel moet worden gered. Wanneer welk gebouw ook als een kaartenhuis ineens stort, dan kan daaruit niet iets worden gered wat daarin nimmer is geweest.

Maar onze volstrekt ándere opvatting daaromtrent kan Geurtsen natuurlijk niet als een tekortkoming worden verweten. Wat wij echter wél als zodanig zien: er wordt nergens waar hij het woord neemt van de klassenworsteling, van de onafgebroken en in voortdurende ontwikkeling zijnde strijd van de arbeiders gerept. We moeten, zo betoogt hij ergens, terug naar „de oorspronkelijke betekenis van het socialisme”, wéq derhalve met de betekenis die er door de bolsjewieken aan werd gegeven of door de sociaaldemokraten, die Geurtsen terecht ook uitdrukkelijk noemt en die hij evenmin als wij „links” vindt. Maar waarin anders, vragen wij, was de oorspronkelijke betekenis van socialisme gelegen, dan hierin, dat het de theoretische samenvatting was van de klassenstrijd, die nu eenmaal onvermijdelijk voortspruit uit de tegenstellingen die verbonden zijn met de kapitalistische samenleving?

(C.B.)

WORDT LECH WALES A PRESIDENT VAN POLEN?

Als dit nummer van „Daad en Gedachte” onder de ogen van de lezers komt is het antwoord op de hierboven staande vraag waarschijnlijk bekend. Op het moment dat wij deze regels schrijven is dat nog niet het geval. De eerste verkiezingsronde, van 25 november, is zojuist achter de rug en die heeft nog geen beslissing opgeleverd. Wat vaststaat is, dat de huidige premier Tadeusz Mazowiecki nauwelijks nog enige kans maakt en dat Lech Walesa in die ronde weliswaar niet de absolute meerderheid heeft behaald, maar wel een aanzienlijke voorsprong verkreeg op de beide andere kandidaten voor het presidentschap, van wie de uit Canada naar Polen teruggekeerde zakenman Stanislaw Tyminski nog meer stemmen kreeg dan Mazowiecki. Tengevolge van dit resultaat werd een tweede ronde noodzakelijk.

Aan commentaren (en ‚voorspellingen’) heeft het zowel vóór als na de verkiezingszondag niet ontbroken. Ze liepen op onderdelen nogal uiteen. Maar over het algemeen werd het succes van Lech Walesa wel verwacht en de daarvoor aangevoerde redenen verschilden niet zoveel. „Tadeusz Mazowiecki”, zo kon men vernemen, „eens een ‚wapenbroeder’ van Walesa in de dagen dat het vakverbond ‚Solidarnosc’ verboden was en ondergronds moest werken, is typisch een spreekbuis van de voormalige intellectuele top van deze organisatie, Lech Walesa daarentegen is de representant van de Poolse arbeiders.” En veelal werd er vervolgens nog even aan herinnerd, dat Lech Walesa tenslotte de „oprichter” van „Solidarnosc” was.

Naar onze mening mag Mazowiecki een spreekbuis van de Poolse intellectuelen zijn, Lech Walesa beschouwen wij bepaald *n i e t* als de vertegenwoordiger van de Poolse arbeidersklasse. Het tegendeel is waar: hij is de man die de legenden rond zijn persoon gebruikt heeft om de Poolse arbeiders te manipuleren en die niets heeft nagelaten om hun strijd af te zwakken en om te buigen opdat de sociale vrede gehandhaafd of hersteld zou worden.

Dat Lech Walesa de *o p r i c h t e r* van „Solidarnosc” zou zijn is, na de wonderen die in Polen aan de Zwarte Madonna worden toegeschreven het aldaar meest verbreide sprookje. Het aldus genoemde vakverbond kon worden opgericht, niet dank zij Walesa, maar dank zij de golf van spontaan uitgebroken stakingen in de zomer van 1980 en dank zij de intensiteit van de klassenstrijd. Wat de staking op de Leninwerf in Gdansk betreft, die in dit verband altijd wordt genoemd, ze brak uit toen Walesa *n i e t* op de werf was en hij wilde haar op een gegeven moment tegen de wil van de stakers opheffen!

Sprookjes, sociale sprookjes zo goed als andere, hebben nu eenmaal een taai leven, Dat de zich hoe langer hoe meer een patserige demogoog tonende Walesa een groot aantal stemmen heeft verworven, is hieraan te danken. Het is waar, dat zijn werkelijke betekenis aan een steeds groter aantal arbeiders duidelijk wordt, de invloed van „het sprookje” is niettemin nog groot. Hoe groot die invloed in de naaste toekomst zal blijven, moet worden afgewacht. Als Walesa echter inderdaad de nieuwe president van Polen is geworden dan zal het met het geloof aan het sprookje sneller afgelopen zijn dan onder welke andere omstandigheid ook.

— o —